

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2022-26-1-179-189>

УДК 373: 379.8+781: 159.9

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3679-9673>

Оксана Комаровська,
доктор педагогічних наук, професор,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

РЕАЛІЇ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ОПИТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІЛЬНОТИ)

Анотація. Актуалізовано проблеми мистецької освіти, які постали або загострилися в останнє півріччя в Україні у зв'язку з повномасштабною агресією РФ. Метою статті є окреслення стану і перспектив навчання мистецтва учнів у поступі України до повоєнної відбудови країни, що реалізовано автором у завданнях систематизації результатів опитування педагогічної спільноти та відповідного ранжування проблематики в її уявленні, що дозволило більш чітко визначити способи її психолого-педагогічного розв'язання. Застосовано методи констатувального опитування респондентів з подальшим описом отриманих даних, аналізу виявлених проблем з теоретичним поясненням їхньої сутності і причин, визначення прогнозованих способів усунення виявлених під час опитування суперечностей у навчанні учнів мистецтва. Описано перебіг експериментального опитування; представлено систематизацію результатів за шістьма блоками, що відображають потребу ціннісного переосмислення змісту мистецької освіти, труднощі дистанційного навчання учнів мистецтва, переживання педагогів за руйнування національної спадщини, об'єктів освіти і культури внаслідок воєнних дій і організації освіти на тимчасово окупованих територіях; загострення психологічних проблем у дітей, їхніх батьків та вчителів; тривогу через поглиблення меншовартісного ставлення до мистецьких дисциплін на тлі воєнних дій та конкретні методичні питання з навчання різних видів мистецтва. Під час аналізу результатів експерименту акцент зроблено на першому блоці виокремлених проблем, зв'язку переоцінки цінностей і дерусифікації змісту та посилення національного контенту змісту навчання, винесення на перший план завдання патріотичного виховання через мистецтво. Показано стрижневу роль означеної ціннісної рефлексії стосовно решти актуалізованих питань, що й становить наукову новизну. Адресовано вчителям мистецтва та інших дисциплін закладів загальної середньої, вищої мистецької і мистецько-педагогічної, позашкільної, спеціалізованої мистецької освіти.

Ключові слова: дерусифікація освітнього простору, мистецька освіта, національні цінності, опитування викладачів мистецтва, патріотичне виховання.

© Оксана Комаровська, 2022

Вступ. Пандемія коронавірусу зумовила умови дистанційного режиму навчання і створення нових способів функціонування віртуального освітнього простору, що значно ускладнило міжособистісну художню комунікацію суб'єктів. Початок повномасштабної війни й подальші трагічні події в Україні спричинили низку нових проблем в мистецькій освіті, що пов'язано з руйнуванням московією освітніх і культурних закладів, унеможливленням численних цікавих і перспективних творчих мистецьких проєктів та експериментальних досліджень різного рівня (як, наприклад, відтермінування в часі всеукраїнського педагогічного змагання «Вчитель року» тощо), вимушеними переміщенням

учнів, учителів, зокрема, й за кордон, психологічними негараздами тощо. Мистецька освіта має гнучко адаптуватись до реалій; відтак необхідним є перманентний моніторинг питань, що хвилюють учителів, учнів, батьків, українське суспільство, відображаючи зміни в освіті.

З цією метою протягом квітня – початку червня 2022 року лабораторією естетичного виховання та мистецької освіти Інституту проблем виховання НАПН України проведено опитування педагогів мистецтва закладів загальної середньої, вищої мистецької і мистецько-педагогічної, спеціалізованої мистецької освіти. Результати опитування по суті є панорамною нагальною мистецько-педагогічною проблематики, яку спробуємо окреслити в статті, визначаючи аспекти, що потребують першочергового вирішення.

Мета та завдання. Мета статті – окреслити стан і перспективи навчання мистецтва учнів у поступі України до повоєнної відбудови країни. Завдання статті – систематизувати результати опитування педагогічної спільноти, виокремити нагальні проблеми мистецької освіти та запропонувати способи їх психолого-педагогічного розв’язання.

Методами дослідження є констатувальне опитування респондентів з подальшим ранжуванням отриманих даних, аналіз виявлених проблем з теоретичним поясненням їхньої сутності і причин, визначення прогнозованих способів усунення виявлених під час опитування суперечностей у навчанні учнів мистецтва. В опитуванні взяло участь 448 респондентів з усіх регіонів України (крім АР Крим).

Результати дослідження. Опишемо здобуті результати опитування, під час якого його учасникам було запропоновано сформулювати найбільш гострі проблеми мистецької освіти, що постали перед суспільством після 24 лютого 2022 року. Варіантів відповідей запропоновано не було: респонденти довільно формулювали те, що їх найбільше хвилює. Надані відповіді ранжовані відповідно до кількості згадувань про певну проблему й згруповані за змістом висловлювань за блоками (всього 6). Зазначимо, що кількість відповідей не тотожна кількості респондентів, оскільки кожен міг прописати будь-які проблеми/труднощі без обмежень. Як правило, респонденти вказували від однієї (що переважно) до трьох позицій. Такими змістовими блоками є:

1) ціннісне переосмислення змісту мистецької освіти, спричинене повномасштабною російською агресією в Україну; основний вектор – націленість на формування національної ідентичності і патріотичне виховання (63,8 %) дітей та студентської молоді;

2) труднощі освіти онлайн, спричинені відсутністю міжособистісної художньої

комунікації, принципово притаманної мистецтву (20,9 %);

3) освіта на тимчасово окупованих територіях, біль за руйнування національної спадщини внаслідок воєнних злочинів окупантів (7,6 %);

4) психологічні проблеми, які загострилися саме в останній період, передусім невпевненість у завтрашньому дні, а також актуалізація можливостей мистецтва в подоланні цих проблем (3,2 %);

5) ставлення до мистецьких дисциплін як меншовартісних, зокрема з боку батьків та керівництва громад, що, на жаль, поки зберігається навіть попри небачений підйом патріотизму, виражений саме через мистецтво (3,2 %);

б) конкретні методичні питання з навчання різних видів мистецтва; фінансові питання тощо (1,3 %).

У межах статті зосередимось на першій групі проблем, на яку вказало істотно більше учасників опитування, а отже яка в першу чергу підлягає науково-педагогічному розгляду.

Як бачимо, вчительство, як і все суспільство, наразі найбільше хвилює питання *ціннісного наповнення навчання мистецтва*. У цьому блоці проблем у свою чергу виокремилось дві позиції:

- перша пов'язана з вимогою негайної дерусифікації змісту навчання – передусім, у підручниках та іншому методичному забезпеченні, в адаптації способів художньої комунікації до навчання мистецтва онлайн [1; 6], у віртуальному освітньому просторі (як сконструйованого в мережах Інтернет з навчальною метою для спілкування суб'єктів освітнього процесу [12]).

- друга пов'язана з підвищенням уваги до національного мистецтва, що є вимогою часу і відповідає загостренню боротьби України за свою Незалежність.

Респонденти звернули увагу на зміну пріоритетів у мистецькому середовищі (категоричне несприйняття російського мистецтва та його представників, вимога повного вилучення з освітнього процесу митців і творів держави-агресора як брэнда культури, що впродовж століть і особливо зараз руйнувала українську ідентичність, неможливість або неготовність говорити з дітьми про такі твори). На противагу цьому вказується на недостатнє представлення в освітньому процесі і у віртуальному освітньому просторі українських митців і творів, потребу ширшого висвітлення сучасного українського мистецтва тощо. На підтвердження наведемо типові висловлювання респондентів:

- «...відбувається геноцид українців та української культури; актуалізуються питання формування ціннісної сфери дітей та молоді, патріотичного виховання в умовах НУШ»; «знищення української культури»; «більше приділяти уваги українській мові та українському мистецтву на всіх рівнях»;

- «наявність у навчальній програмі матеріалу, пов'язаного з російськими діячами»; «використання творів мистецтва, авторами яких є російські митці»; «багато відео-матеріалу (наочної) на російській мові» « заміна репертуару для сприймання і виконання та забезпечення підручниками»;

- «як говорити з дітьми про біографію та творчість митців, які були тісно пов'язані з російською імперією або Радянським Союзом?»;

- «проблема вибору творів для слухання та виконання (забагато використовувалось творів російських композиторів). На мою думку, варто більше уваги приділяти вихованню у школярів інтересу до українського мистецтва та культурної спадщини»;

- «українське мистецтво довгі роки перебувало під значним впливом російської мови та культури. Це мало негативний вплив на розвиток національної мистецької освіти. Зараз, під час повномасштабних військових дій, в українському мистецтві відбулося переродження. На мою думку, саме зараз українська культура знаходиться на піку свого розвитку»;

- «низький відсоток українського мистецького матеріалу, український контент на телебаченні / в Інтернеті; посилення патріотичного виховання; потрібен вільний доступ учителів мистецтва до такого матеріалу»;

- «багато творів російських композиторів, бажано замінити аналогічними творами зарубіжних та українських митців; діти відмовляються говорити про все, що пов'язано з країною-агресором».

Зауважимо, що з усієї кількості відповідей цього блоку проблем лише дві відповіді демонструють невизначеність респондентів щодо необхідності дерусифікації змісту мистецької освіти і недостатнє розуміння ними використання мистецтва як інструментарію інформаційної війни, а саме: «багато хто вважає, що потрібно викреслити назавжди творчість російських художників, композиторів, музикантів, скульпторів, архітекторів тощо... з уроків мистецтва; ... до цієї проблеми треба ставитися дуже обережно, з холодним розумом, без зайвих емоцій і амбіцій»; «не готова замінювати музику П. Чайковського та інших композиторів, адже були хороші приклади».

Все ж, у свідомості сучасних педагогів цінності національно-культурної ідентичності беззаперечно є домінантними для вибудовування духовності, оскільки саме суб'єкти мистецької освіти є фактично найдієвішими носіями національної ідентичності і національної ідеї в культурі.

Що ж ми маємо переоцінювати наразі?

Насамперед, це власне художні цінності (тобто твори); саме з позиції *вивільнення освітнього процесу, а отже і свідомості учителів, батьків, учнів* від багатодесятирічного нав'язування значної їхньої кількості як шедеврів з боку країни-агресора (слід визнати, що не всі вони є насправді шедеврами). Нині ми стали свідками паралельних дискусій і стосовно творів російської літератури для вивчення в школі.

Таким чином, у процесі свідомої зміни ціннісних пріоритетів маємо і заново осмислювати загальнолюдські смисли, які закладені у твори, що найдієвіше впливають на національну ідентичність. Причому найнебезпечнішими є саме високохудожні зразки, адже вони емоційно впливають на людину найсильніше.

Відповідно з кола проблем першого блоку виокремлюється питання усвідомлення як педагогами, так і учнями/студентами *використання мистецтва як інструмента маніпулятивної інформаційної політики*, один із найсуттєвіших аспектів впливу якої – планомірне нівелювання значущості українського мистецтва російською пропагандою, технологія «вичавлювання українськості» з інформаційного простору від часів російської імперії впродовж радянського періоду і донині з боку рф. Причому серйозною проблемою для вчителів (як свідчить опитування) постало відсутність володіння таким інструментарієм, як протистояння інформаційній пропаганді. А один з векторів її розв'язання є досягнення розуміння того, як у контексті дискусій *визначати приналежність митця до національної культури* (неготовність до цього виявлена автором статті за спостереженнями контенту соціальних мереж, що використовуються вчителями для професійного спілкування).

Насамперед, слід пам'ятати про численні спроби російських учених привласнити українську культуру, наприклад, називаючи Г. Сковороду російським філософом (але в ХХІ столітті знищити ракетою його музей на Харківщині), або вказуючи на киянина Казимира Малевича як на російського і радянського художника-авангардиста польського походження (на сторінках російської версії Вікіпедії), ігноруючи українські національні основи його творчості, навіть тематичний контекст Голодомору («Де серп і молот, там смерть та голод»),

викладання в Київському художньому інституті, знання української мови і пісні, захоплення українськими орнаментами і зрештою те, що він сам називав себе українцем [3]. Прикметним є приклад з викладацького досвіду авторки статті: 7-річна учениця мистецької школи побачила репродукцію «Плащаниці» К. Малевича й одразу ж пригадала з власного досвіду сприймання творів М. Примаченко, із захопленням установлюючи паралелі між ними і «Плащаницею». Таких прикладів стосовно всіх видів мистецтва і, зокрема, художньої літератури безліч.

З іншого боку, вимальовується й інша, на наш погляд, малоперспективна тенденція з боку українців, що є справжніми патріотами, – учителів, науковців, діячів мистецтва, які в протистоянні російській навалі намагаються виокремлювати «українські елементи» в біографіях митців, чия творчість натомість ніяк не належить українській культурі, і на цій підставі «зараховувати» їх до українських національних надбань, «повертаючи вкрадене». Найпоказовіші приклади – дискусії в соціальних мережах щодо українського коріння П. Чайковського або київського походження М. Булгакова.

Вочевидь, підставою для визначення національної приналежності митця є його власна національна ідентифікація, що позначається на драматургії, інтонаційності, а головне – смислах і підтекстах творів., художній образності. Зрозуміло, що в кожному такому випадку потребується теоретичне обґрунтування і окреме дослідження. Наведемо найпоказовіший приклад – постать Кобзаря, в спадку якого чимало творів російською мовою, втім ніколи не поставало сумнівів щодо його українськості.

Все ж найважливішим чинником дерусифікації змісту мистецької освіти і загалом його ціннісного переосмислення є повернення в освітній, у тому числі віртуальний, простір забутих імен або переоцінка з позицій української національної ідеї творчості митців, що впродовж тривалого радянського періоду замовчувалась або ж спотворено трактувалась функціонерами від мистецтва. До таких належать і митці, про яких донині чули лише деякі фахівці (як приклад, композитор першої половини ХХ ст. Павло Сениця), і митці української діаспори, творчість яких повертається в Україну лише в останні десятиріччя (композитори Сергій Борткевич, Стефанія Туркевич, танцівниці Олена Гердан-Заклинська, Валентина Переяславець, Рома Прийма-Богачевська, скульптор Михайло Дзиндра та ін.), і митці, які й самі та їхні визначні твори підлягали справжнім ідеологічним репресіям (як, наприклад, Друга і Третя Симфонії генія української музики ХХ століття

Бориса Лятошинського) та чимало інших імен і явищ, що насправді складають культурний портрет нації і чия доля по суті віддзеркалює трагічні сторінки української історії загалом, визначаючи вектори їх вивчення [7; 9; 10; 13].

Відтак, безперечно в навчанні учнів мистецтва наразі на перший план виходять завдання *патріотичного виховання через мистецтво*. Із викладеного випливає, що *найважливішим принципом* мистецької освіти в цьому напрямі є принцип її національної спрямованості, що означає 1) соціальну відповідальність за національні мистецькі надбання і діяльнісне пізнання українського мистецтва як значущого, різноманітного та унікального за змістом і формами феномену, котрий *потребує захисту*; 2) *позбавлення комплексу культурної меншовартості*, що нав'язувався українцям століттями ворожою пропагандою; а отже, посилення зв'язку з пізнанням історії України. А важливі акценти на інформаційній безпеці означають, що полікультурне виховання як ознака ХХІ століття має здійснюватись невід'ємно від формування критичного мислення і набуття медіа грамотності, де *«своє» посідає пріоритетну позицію*.

Обговорення. Апелюючи до результатів опитування педагогічної спільноти, у викладі своєї позиції, спираємося також на положення державних освітніх стандартів [4; 5], власні спостереження наповнення мистецько-педагогічного контенту в соціальних мережах, що відображає професійне спілкування вчителів та їхню готовність до розв'язання проблем, а також на дослідження освітнього простору в навчанні мистецтва учнів ЗЗСО, зокрема віртуального (Ю.Машбиць, Смульсон та ін.), історико-мистецтвознавчі праці стосовно сучасних процесів в українському мистецтві (Д. Горбачов, М. Копиця, Н. Лупак, Ю.Чекан та ін.).

Важливі міркування висловлює В. Агєєва, стверджуючи, що «вивчення російської літератури – це не про літературу, а про державну безпеку»; вивчати такі твори можливо, але лише деякі і в певному ракурсі, оскільки йдеться не стільки про їхню естетичну вартісність, скільки про «державну імперську пропаганду». Наприклад, вивчати «Полтаву» О. Пушкіна варто лише для того, щоб показати, як він насправді зневажив українців, зганьбивши Мазепу [2]. У продовження цієї думки вченої наведемо і приклад опери «Мазепа» П.Чайковського за цією ж поемою, в якій поет не лише «подав недостовірні в історичних оцінках зображення постатей Мазепи і Петра І», а й «централістські тенденції його поеми подавали в цілому спотворений образ України» [8, с. 10]. Безумовно, в схожому ракурсі слід говорити з учнями

і про мистецькі твори, наприклад, про «Богатирські ворота (В стольном городе во Киеве)» з фортепіанного циклу «Картинки з виставки» М.Мусоргського, про оперу «Руслан і Людмила» М. Глінки та інші (кожен твір, який використовуватиметься в оновленому змісті мистецької освіти, потребує окремого дослідження для визначення згаданого «ракурсу» донесення його трактовки до учнів або студентів).

У векторі такого переоцінювання змісту мистецької освіти посилаємось зокрема на тези стосовно зв'язку музики і політики Ю. Чекана, який аналізує коріння української музичної традиції, передусім її первинно європейські зв'язки, і відстежує першопричини нищення національного і самої культурної пам'яті як цілеспрямований з боку імперії «розрив» традиції: «...висмикнути українську музику з загальноєвропейських процесів – було для імперської Росії надзвичайно важливим саме ідеологічним засобом. Тоді ми одержуємо щеплення європейської музики під Росію, – відповідно, тривалість існування української європейської музичної культури різко зменшується, – і все те, що з'являється на наших теренах, виглядає як вторинне» [14].

Слушну думку щодо свідомої зміни ціннісних пріоритетів і переосмислення загальнолюдських смислів, закладених у художні твори, що впливають на національну ідентичність, висловлює один із найзнаковіших композиторів сучасного музичного світу В. Сильвестров (нар.1938). Він наголошує на негативних наслідках використання високохудожніх зразків у ворожо-пропагандистських цілях: «якщо така музика потрапить, наприклад, до рук того, хто намагається здійснити напад, вона може надихнути на страшні речі» [11].

Висновки. У статті пунктирно окреслено низку питань, що «прозвучали» лише в одній з позицій суспільної педагогічної думки, кожне з яких потребує подальшого розкодування та детальнішого аналізу в напрямі змісту навчання в уточнених ціннісних реаліях. Але бачимо, що цей спектр проблем (ціннісне переосмислення змісту мистецької освіти, його націленість на формування національної ідентичності і патріотичне виховання тощо) логічно пов'язаний із другим блоком визначених проблем (труднощі онлайн освіти). Так, якщо розглядати мистецьку освіту потужним чинником виховання особистості-патріота і одночасно інструментом інформаційного захисту, то важливими завданнями постає освоєння медіапростору і формування поведінки учнів у віртуальному медіа просторі: інформатизація життя як об'єктивна світова тенденція, що суттєво посилилася в Україні ще й

реаліями війни, зумовила істотне збільшення частки інформації, яка здобувається особистістю з віртуального простору і активізацію наповнення вчителями віртуального освітнього простору. У перспективі це означає вивчення того, наскільки вчительство психологічно і методично підготовлено до використання цього віртуального простору і орієнтується у способах віртуальної художньої комунікації, що є достатньо складним феноменом сама по собі [6].

Питання, окреслені респондентами в п'ятому і шостому блоках (ставлення до мистецьких дисциплін як меншовартісних, методики навчання мистецтва), є похідними від викладеного у статті. Решта блоків проблем також суттєві, але для розв'язання потребують інтеграції зусиль фахівців з різних сфер, передусім медиків, практичних психологів, управлінців тощо.

Список використаних джерел

1. Holinska T., Komarovska O., Melnyk O., Pet'ko L., Shpitsa R., Sova O., Strohal T. Cloud Technologies in Art. *Entrepreneurship Education. Journal of Entrepreneurship Education (JEI). USA*. 2019. Vol: 22 Issue: 5. P. 1-6.
2. Агеєва В. П. «Без Пушкіна не було б Путіна». Інтерв'ю Радіо НВ 6 липня 2022. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/bez-pushkina-ne-bulo-b-putina-vira-aheyeva-pro-imperskist-rosiys/>
3. Горбачов Д. Малевич та Україна, Київ: МІССтудія, 2006, 456 с.
4. Державний стандарт початкової освіти (зі змінами. Постанова КМУ від 24 липня 2019 № 688 Про внесення змін до Державного стандарту початкової освіти). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#n187> (Освітня галузь Мистецтво).
5. Державний стандарт базової середньої освіти (Постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898). URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
6. Комаровська О. А. Тенденції і виклики художньої комунікації в реаліях дистанційної освіти. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*. Івано-Фр.: «НАІР», 2021. С.78-80.
7. Копиця М. Д. Драматургічні колізії симфоній Бориса Лятошинського. Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2002. 162 с.
8. Лупак Н. М. Художня та літературно-музична інтерпретації образу І.Мазепи (епопея Б.Лепкого «Мазепа» та опера П. Чайковського «Мазепа»). Автореф. дис... канд. філол. наук /Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. 2007. 19 с.
9. Павлишин С.С. Перша українська композиторка Стефанія Туркевич-Лісовська-Лукіянович. Львів: БаК, 2004. 157 с.
10. Пастернакова М. Українська жінка в хореографії. Вінніпег – Едмонтон. 1963. 217 с.
11. Сильвестров Валентин: «Вы что делаете, черти кремлевские?». *Газета «День»*. 17 березня 2022. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/top-net/valentyn-sylvestrov-vy-chno-delaete-cherty-kremlevskye>
12. Смульсон М. Л. *Психологічні особливості віртуального освітнього середовища. Психологічна теорія і технологія навчання. Актуальні проблеми психології*. 2008. 5 (8). С. 1-10.
13. Сукач М. Сергій Борткевич: партитура життя: худож.-док. мозаїка. Чернігів: Десна Поліграф, 2018. 135 с.
14. Чекан Ю. Усвідомити українську музику як цілісність (зошит перший). Електронний ресурс. URL: <https://theclaquers.com/posts/3692>

References

1. Holinska, T., Komarovska, O., Melnyk, O., Petko, L., Shpitsa, R., Sova, O., & Strohal, T. (2019). Cloud Technologies in Art. *Entrepreneurship Education. Journal of Entrepreneurship Education (JEI)*, 22(5), 1-6.
2. Aheieva, V. P. (2022, July 6). «Bez Pushkina ne bulo b Putina». *Interviu Radio NV* [“Without Pushkin, there would be no Putin”. Interview with Radio NV]. Retrieved from <https://www.volynnews.com/news/all/bez-pushkina-ne-bulo-b-putina-vira-aheieva-pro-imperskist-rosiys/>
3. Horbachov, D. (2006). *Malevych ta Ukraina* [Malevich and Ukraine]. Kyiv: MISstudiaa..
4. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2019). *Derzhavnyi standart pochatkovoï osvity* [State standard of primary education]. (Resolution No 688, July 24). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#n187>
5. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *Derzhavnyi standart bazovoï serednoï osvity* [State standard of basic secondary education]. (Resolution No. 898, September 30). Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-deyaki-pitannya-derzhavnih-standartiv-povnoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti-i300920-898>
6. Komarovska, O. A. (2021). Tendentsii i vyklyky khudozhnoi komunikatsii v realiiakh dystantsiinoï osvity [Trends and challenges of artistic communication in the realities of distance education]. *Suchasnyi vykhovnyi protses: sutnist ta innovatsiïnyi potentsial* (pp. 78-80). Ivano-Frankivsk: “NAIR”.
7. Kopytsia, M. D. (2002). *Dramaturhichni kolizii symfonii Borysa Liatoshynskoho* [Dramaturgical collisions of the symphonies of Boris Lyatoshinsky]. Kyiv: NMAU im. P. I. Chaikovskoho.
8. Lupak, N. M. (2007). *Khudozhnia ta literaturno-muzychna interpretatsii obrazu I. Mazepy (epopeia B. Lepkoho “Mazepa” ta opera P. Chaikovskoho “Mazepa”)* [Artistic and literary-musical interpretations of the image of I. Mazepa (B. Lepky’s epic “Mazepa” and P. Tchaikovsky’s opera “Mazepa”). (Dissertation Abstract, Ternopil).
9. Pavlyshyn, S. S. (2004). *Persha ukrainska kompozytorka Stefaniia Turkevych-Lisovska-Lukiianovych* [The first Ukrainian composer Stefania Turkevich-Lisovska-Lukiyanovych]. Lviv: BaK.
10. Pasternakova, M. (1963). *Ukrainska zhinka v khoreografii* [Ukrainian woman in choreography]. Vinnipeh-Edmonton.
11. Silvestrov, V. (2022, March 17). “Vy chto delaete, cherty kremlevskie?” [“What are you doing, Kremlin devils?”]. *Hazeta «Den»*. Retrieved from <https://day.kyiv.ua/uk/article/top-net/valentyn-sylvestrov-vy-chto-delaete-cherty-kremlevskye>
12. Smulson, M. L. (2008). Psykholohichni osoblyvosti virtualnoho osvitnoho seredovyscha [Psychological theory and learning technology]. *Psykholohichna teoriia i tekhnolohiia navchannia. Aktualni problemy psykholohii*, 5(8), 1-10.
13. Sukach, M. (2018). *Serhii Bortkevych: partytura zhyttia: khudozh.-dok. mozaika* [Serhii Bortkevych: Score of life: Artist-documentary mosaic]. Chernihiv: Desna Polihraf.
14. Chekan, Yu. (2020). *Usvidomyty ukrainsku muzyku yak tsilisnist (zoshyt pershyi)* [Understanding Ukrainian music as a whole (the first notebook)]. Retrieved from <https://theclaquers.com/posts/3692>

Oksana Komarovska,
Doctor of Sciences in Education, Professor,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine
Kyiv

REALITIES OF MODERN ART EDUCATION (ACCORDING TO THE RESULTS OF THE TEACHING COMMUNITY SURVEY)

Abstract. *The issues of art education that have occurred and intensified in the last six months in connection with the large-scale of the Russian Federation's aggression against Ukraine have been updated.*

The purpose of the article is to outline the state and prospects of art education for students in the progress of Ukraine towards the post-war reconstruction implemented by the author in the tasks of systematizing the results of the pedagogical community survey and the corresponding ranking of the problem in its perception. It has allowed us to define more clearly the methods of its psychological and pedagogical solution.

The methods of fact-finding survey of respondents with further description of the obtained data, analysis of identified problems with the theoretical explanation of their essence and causes, determination of predicted ways of eliminating identified contradictions in art education of students during the survey were used.

The process of the experimental survey is described. Systematization of the results is based on six blocks that reflect the need for a valuable rethinking of the content of art education, the difficulties of distance art learning for students, the teachers' worries for the destruction of national heritage, objects of education and culture because of military actions and the organization of education in temporarily occupied territories. Moreover, psychological problems among children, their parents and teachers are growing. The deepening inferior attitude towards artistic disciplines against the background of military actions has caused to anxiety and specific methodical questions regarding the teaching of various types of art. During the analysis of the results of the experiment, the emphasis was placed on the first block of identified problems, the connection between the rethinking of values and the de-Russification of the content as well as the strengthening of the national content of the educational content, bringing to the fore the task of patriotic education through art. The key role of this value reflection in relation to the rest of the actualized issues, which consists of scientific novelty, is presented.

The article is addressed to teachers of art and other disciplines of institutions of general secondary, higher art and art-pedagogical, out-of-school, specialized art education.

Key words: *de-Russification of educational space, art education, national values, survey of art teachers, patriotic education.*

Стаття надійшла до редакції 29.06.2022
Стаття прийнята до публікації 09.09.2022